

УДК: 323.25(497.11+497.16):94(436-89:497.6)“1908/1909”

Салх СЕЛИМОВИЋ
Кладница – Сјеница

БОЈКОТ АУСТРОУГАРСКЕ РОБЕ У ПЉЕВАЉСКОМ И СЈЕНИЧКОМ
САНЦАКУ ЗА ВРЕМЕ АНЕКСИОНЕ КРИЗЕ
1908/1909. ГОДИНЕ

Аустро–Угарска је још првих година после окупације Босне и Херцеговине 1878. године размишљала о њеној анексији, али неке међународне околности и још увек формални султанов суверенитет су је ометали у тој намери. И много раније у аустријским војним и политичким круговима било је предлога о освајању Босне, као и Србије, и раније и касније, и о њеном распарчавању (нпр. предлози Ерентала, министра спољних послова Аустро–Угарске од 1906. године). Хабзбуршка монархија је себе сматрала позваном да освајањима, политичким и дипломатским интригама изврши пенетрацију на Балканско полуострво и избије на Егејско море како би тзв. Источно питање било решено што више у њену корист, а на штету царске Русије и балканских народа и стала „на главу змији словенској“¹. Тежње балканских народа, пре свих српског, за ослобођењем од турске доминације и стварањем националних држава уз подршку Русије нужно су подвргавали кориговању њене империјалне планове које је здушно помагала уједињена Немачка.¹

¹ Васиљ Поповић, *Источно питање*, Београд 2007, 8, 137–140; Славенко Терзић, *Употреба исламског фактора у балканској стратегији великих сила: Рашика и „санџачко питање“*, Ислам Балкан и велике силе (XIV–XX в.), Београд 1997, 320; Исти, *Аустроугарска истраживања Средњег Полимља и Потарја (1878–1908)*, Гласник Завичајног музеја 5, Пљевља 2006, 51; Милош Старовлах, *Пљевља на четворомеђи*, Гласник Завичајног музеја 5, Пљевља 2006, 89–94; Ејуп Мушовић, *Етнички процеси и етничка структура становништва Новог Пазара*, Београд 1979, 31; Вукоман Шалипуровић, *Културно-просветне и политичке организације у Полимљу и Рашкој 1903–1912*, Нова Варош 1972, 296; Никола Стојановић, *Босанска криза 1908–1914*, Сарајево 1958, 97; Љиљана Алексић-Пејковић, *Бос-*

Европске силе нису биле јединствене у начину решавања Источног питања, јер су имале супротне интересе, што је омогућавало све инфериорнијој Османској империји да се како-тако одржава на Балкану. Енглеској, тој тадашњој „Краљици мора“, много више је одговарала инфериорна Турска од могуће супериорне царске Русије на Мореузима (Босфор и Дарданели) и на Леванту. Француска је раније често подржавала Турску, јер је имала супротстављене интересе са Аустријом. Немачка и Италија се релативно касно појављују као светске силе. Италија није могла бити да утиче на решавање проблема у том тзв. „Олујном ћошку Европе“. Међутим, Немачка је постајала све моћнија и агресивнија и подржавала је Аустро-Угарску у реализовању њеног познатог *Drang nach Osten*, односно њеном и немачком продору на Балкан и Блиски исток.²

После својих политичких и војних пораза у северној Италији и у борби за првенство у Немачкој, Аустро-Угарска се све организованије и агресивније односи према Србији, Босни и Црној Гори не избегавајући да употребљава економске и политичке уцене и војне претње. Благо је рећи да је њено понашање била политичка и војна ароганција, посебно према Србији и српском народу. Према муслиманима су били изразито лицемерни, а Бењамин Калај, заједнички министар финансија и окупациони управник Босне и Херцеговине је пропагирао босанство – бошњаштво, али су му стратешки планови били превођење муслимана у католичанство. Бечки двор се у својим односима са Србијом, Црном Гором и народима у Босни и Херцеговини користио бескрупулозним интригама. Посебно се трудио да разним подвалама завади српску и црногорску династију, као и православне и муслимане у Босни и Херцеговини и у Рашкој области, односно некадашњем Новопазарском санџаку. Плашили су се заједничког отпора муслимана и православних у Пљеваљском и Сјеничком санџаку (некадашњи Новопазарски санџак), а посебно их је у почетку забрињавала активност пљеваљског муфтије Мухамеда Нурудина Шемсекадића.³ Постојала је и

на и Херцеговина у спољно-политичким плановима Србије, Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Историјски институт САНУ, Београд – Нови Сад 1995, 342–344; Салих Селимовић, *Рашка област и политичко-дипломатске манипулације око тог простора*, Брезнички записи 9–10, Пљевља 1998, 21, 30; Исти, *Политика Аустро-Угарске према Рашкој области после Берлинског конгреса 1878*, Гласник Завичајног музеја 4, Пљевља 2005, 77, 78; Милић Ф. Петровић, *Рашка област према одлукама Берлинског конгреса 1878*, Брезнички записи 11–12, Пљевља 1999, 123–135; Михаило Војводић, *Међународни положај Србије у време ослободилачких ратова од 1876. до 1878*, Ибарска војска у српско-турским ратовима 1876–1878, Чачак 1997, 42.

² Исто.

³ С. Терзић, *Аустроугарска истраживања Средњег Полимља и Потарја 1878–1908*, Гласник Завичајног музеја 5, 51.

тактика „Бича и зубнице“ (ми бисмо данас рекли „Штапа и шаргареие“).⁴ Све нас ово подсећа на неке наше актуелности и уверава нас у постојање историјских аналогја.

Аустро–Угарска је преко окупаторске владе у Босни и Херцеговини испитивала расположење Босанаца за акт анексије већ после Херцеговачке буне 1882. године. Босанска влада је брзо утврдила да и код православних и код муслимана нема расположења за такав акт политичке и правне агресије. Једино су босански католици, којих је било око 23%, били делимично расположени за анексију. Њихов број се вртоглаво повећавао досељавањем Немаца, Пољака, Мађара, Италијана и других католика, па је за само 16 година, тј. до 1895. године, повећање износило 59,81% у односу на број који је затечен 1879. године.⁵

Покушавало се и са скупљањем потписа код католичке популације за један меморандум којим би се тражила анексија Босне и Херцеговине. Ради тога је био програмиран и долазак цара Фрање Јосифа у Херцеговину. У том правцу су наговарани и представници хрватско–српске коалиције да Хрвати затраже анексију, али ни Хрвати тада на то нису пристајали. Чак се покушавало изнудити предлог да се цару Фрањи I понуди круна босанског краља.

Пораз Русије у рату са Јапаном и њене унутрашње неприлике, затим очекивана подршка све моћније и агресивније Немачке, добро су дошли да у Бечу схвате да се та прилика за анексију Босне и Херцеговине не сме пропустити. Већ 1907. године почело је нападно припремање европског јавног мњења лансирањем лажних вести и нарученим новинским чланцима о тзв. великосрпској опасности, што је и иначе била њихова уобичајена тактика и раније, а и касније.⁶

Мир и равнотежа у Европи су били тренутно засновани на дипломатској активности тзв. Европског концерта. Колико је та равнотежа била лабилна може се видети и по томе што је пројекат Санцачке железнице од Увца до Митровице довео до краха тог концерта. Аустро–Угарској и Немачкој је и то добро дошло за проглашење анексије 7. октобра 1908. године.⁷

Анексија Босне и Херцеговине је изазвала тешку кризу у међународним односима. Званична Србије и Црна Гора нашле су се веома погођене, а у народу тих наших држава завладало је велико узбуђење.⁸ Енергичним протестима Босанаца, Србијанаца и дипломатском активношћу српске владе уз подршку Русије, српско питање је поново постављено пред Европу.

⁴ Н. Стојановић, *Босанска криза 1908–1914*, 29.

⁵ *Исто*, 16.

⁶ *Исто*, 33.

⁷ *Исто*, 30, 31; М. Старовлах, *Пљевља на четворомеђи*, 101–103.

⁸ Алексић–Пејковић 342–344; Стојановић, 16.

Турска влада је такође протествовала против анексије, јер је то била повреда Берлинског уговора, али је 26. фебруара 1909. године признала анексију Босне и Херцеговине под условом да јој Аустро–Угарска исплати 2, 5 милиона златних лира као отштету за њена добра која су се налазила у тим земљама.⁹

Државе Тројног споразума (Русија, Енглеска и Француска) нису биле спремне да војнички бране ни Босну, ни Србију, што су искористиле Аустро–Угарска и Немачка да ултимативно захтевају и од Русије и од Србије да признају свршен чин. Аустро–Угарска је била спремна да из наводно „превентивних разлога“ војнички нападне Србију.¹⁰ Да не би дошло до тога, Русија је попустила и уз посредовање Енглеске нађена је формула за изјаву Србије да њени интереси нису погођени анексијом и да ће прихватити још неке понижавајуће захтеве од стране Аустро–Угарске. Србија је то и учинила 31. марта 1909. године, не добивши никакве компензације, али је код свих јужнослованских народа, а и у свету, стекла огроман углед борећи се за своју слободу и очување својих националних и државних интереса.

Младотурски режим је пружио жесток отпор анаксији Босне и Херцеговине бојкотом аустроугарске робе и трговачких бродова, што је за аустроугарску трговину био велики удар. До проглашења анексије Аустро–Угарска је била највећи извозник у Турску, па јој је бојкот нанео огромну штету. Бојкот аустроугарске робе био је ефикасан и у Србији и у Црној Гори, те се и те како осетио и у другим балканским земљама. На инсистирање Италије деблокирана је лука у Бару, што је за Црну Гору имало велики трговачки значај.¹¹

На вест о проглашењу анексије, до револуционарних протеста и бојкота аустроугарске робе прво је дошло већ 11. октобра 1908. године у Солуну, кроз чију луку се увозило 65% аустроугарске робе.¹² У Цариграду су протести и бојкот аустроугарске робе почели 13. октобра. Аустроугарски бродови су остајали неистоварени, а роба у дућанима непродата.

Отоманска трговинска комора из Солуна обавестила је 13. октобра телеграмом трговце у Скопљу, које је било седиште вилајета у којем су се налазили и Пљеваљски и Сјенички санџак, да је једногласно одлучено да се пониште сви уговори са аустријским фабрикама и откаже продаја њихове робе. У другој половини октобра 1908. године одржана је у скопској општини (беледији) конференција месних трговаца на којој се расправљало о питању бојкота. На тој конференцији једногласно је одлучено да се од тада

⁹ Стојановић, 51; Старовлах, 104.

¹⁰ Стојановић, 53.

¹¹ Ђорђе Микић, *Бојкот аустроугарске робе у Турској у анексионој кризи 1908–09. године*, Новопазарски зборник 6, Нови Пазар 1982, 49.

¹² Исти, 50.

не набавља никаква роба из Аустро-Угарске.¹³ Посебно је забрањен увоз из њихових фабрика шећера, петролеума, цигаретпапира, фесова, гвожђурије.

У Косовском вилајету била је формирана и посебна Комисија која је радила на бојкоту. У тој Комисији од Срба били су Глиша Елезовић и Ђорђе М. Костић. Они су, заједно са српским конзулом Живојином Балугџићем, предано радили на одржавању бојкота. У јануару 1909. године у Косовском вилајету, па тако и у Сјеничком и Пљеваљском санцаку, Комисија је прогласила потпуну забрану увоза аустроугарске робе од које није била поштеђена ни бугарска роба.¹⁴

У Сјеници је 1. новембра 1908. године одржана скупштина и Срба, и муслимана, на којој је заузет јединствен став у осуди анексије и о придруживању бојкота за аустроугарску робу. Чак је тражено и оружје за добровољце, како би се ратовало против Аустро-Угарске.¹⁵ Да би пореметила односе између православних и муслимана у бившем Новопазарском санцаку, Аустро-Угарска је својом безочном пропагандом лансирала опасност од војног упада српске војске. Због тога је чувени прота Ђурић морао да дође у Пљевља почетком децембра 1908. године, да умирује муслимане и да доказује да Србија нема никакве намере да упадне у бивши Новопазарски санцак. Изгледа да је прота Ђурић био незадовољан што бојкот аустроугарске робе у Пљевљима није био нарочито ефикасан због близине Босне и Херцеговине одакле се највише и увозила аустроугарска роба.¹⁶

За бојкот аустроугарске робе у некадашњем Новопазарском санцаку посебно се заузимао лист „Вардар“. У овом листу су позивани и Срби и муслимани да не купују робу код фирме Мехмед-паше Бајровића, која је била најјача у Пљевљима, јер би се тако још више богатио пријатељ Аустро-Угарске. Исти лист је објавио да у Прибоју бојкот стално јача. Такође, исти лист је 14. децембра 1908. године објавио Резолуцију у 7 тачака. У њој се каже, између осталог, да су прибојски трговци одлучили да обуставе набављање робе из Аустро-Угарске. Тада је у Прибоју била образована и једна комисија у којој су били и Срби и муслимани. Од Муслимана су били: Салко хаџи Анџић-ага, Смаил-бег Асановић и Мехмед-ага Велетовац, а од Срба били су Владимир Карацић, Радојица Рољевић и поп Борисављевић.¹⁷ И „Цариградски гласник“

¹³ Исто, 54.

¹⁴ Ђорђе Микић, *Аустро-Угарска и Новопазарски санцак у анексионој кризи*, Новопазарски зборник 4, Нови Пазар 1980, 29; Б. Храбак, *Османлијско царство Младотурака и Србија 1908–1912*, 327; Старовлах, 103.

¹⁵ Микић, Новопазарски зборник 4, 29; Старовлах, 103; Шалипуровић, 297, 298; Храбак, Симпозијум III, 327.

¹⁶ С. Селимовић, *Пљевља у мемоарима Гастона Гравјеа*, у овом броју Гласника ЗМ Пљевља; Храбак, 328.

¹⁷ Микић, Новопазарски зборник 6, 59.

је средином новембра 1908. године позивао на бојкотовање аустроугарског осигуравајућег друштва „Анкер“ у Новопазарском санцаку. Бојкот аустроугарске робе у Пљеваљском и Сјеничком санцаку јаче се осетио тек у децембру 1908. године, мада је у Сјеници имао јачег одјека. Уствари, тек крајем децембра бојкот је објављен у Пљевљима, а затим у Пријепољу. Пљевља, па добрим делом и Пријепоље, били су упућени на трговину са Сарајевом, Трстом и Бечом, како је писала и београдска „Политика“ 16. децембра 1908. године.¹⁸ Због тога је у западном делу Рашке области бојкот каснио и имао слабији ефекат. И иначе се фирма „М. П. Бајровић“ супротстављала наредбама одбора и комисија за спровођење бојкота. Када су један турски официр и изасланик српског одбора из Скопља (Прелевић), боравећи због првих турских парламентарних избора, посетили Мехмед-пашу Бајровића он им је рекао да „убудуће неће примати ниједну аустријску аспру...“, што су они оценили као жељу за подизањем ионако високих цена.¹⁹

Бојкот у оба санцака је био добро дошао разним шпекулантима, а посебно онима који су пред бојкот имали пуне магацине робе па су то искористили да подигну високе цене и тако се још више богатали. То се посебно односи на оне производе без којих се није могло (брашно, шећер, петролеј). Цене је подигла и фирма „М. П. Бајровић и Комп.“ у Прибоју. Иначе се у Прибоју бојкот добро одржавао, како је јављао учитељ Радивоје Орловић. Били су одређени људи који су и дању и ноћу чували прелаз на Лиму код ушћа Увца, па се није могла прокријумчарити никаква роба, па чак и она која је била намењена турској војсци. Учитељ Орловић даље пише да и фирма „М. П. Бајровић и Комп.“ није могла да увезе робу коју је била наручила у Аустрији, па ју је морала оставити у магацинима на Увцу. Поменута комисија одузела је једном сељаку товар сена који је био дотерао из Мокронога.²⁰

На самом крају јанура 1909. године Комисија у Скопљу објављује да се продужава бојкот аустроугарске, али и бугарске робе и потпуно се забрањује њихов увоз у Косовски вилајет, у којем су се налазили Пљеваљски и Сјенички санцак. Та комисија је тражила да и сам народ „уложи напор у том правцу“.²¹

У једном извештају из Нове Вароши од 1. децембра 1908. године пише да се спроводи бојкот, али да потрошачи имају због тога доста штете, јер је кирија за пренос робе од Митровице веома велика. Из Солуна је роба набављана са великим тешкоћама. Даље у том извештају пише да лиферан-

¹⁸ Селимовић, *нав. дело*; „Политика“, 16. децембар 1908. године.

¹⁹ Милић Ф. Петровић, *Документа о Рашкој области 1900–1912*, Историјски музеј Србије, Београд 1995, 224, 226; Микић, Новопазарски зборник 6, 59.

²⁰ М. Ф. Петровић, 226, 229; Микић, 58.

²¹ Микић, 56.

ти за турски аскер у Пљевљима несметано набављају потребне производе у Сарајеву, али преко Нове Вароши.²²

Крајем јануара 1909. године у једном извештају се говори да бојкот аустроугарске робе у Пљеваљском и Сјеничком санцаку не јењава. Посебно су бојкот подстакли плакати младотурског одбора у Скопљу који су позивали на још јачи бојкот. Аустроугарски конзул у Митровици Камбауер ипак је веровао да неће бојкот у Новопазарском санцаку проузроковати велику штету, али су га стварни догађаји и биланс бојкота демантовали.

Генерални конзул Србије у Скопљу Живојин Балугџић је стално примао вести да је расположење за бојкот аустроугарске робе веома велико, посебно код Албанаца, у тзв. „Горњим крајевима“, па тако и у Пљеваљском и Сјеничком санцаку.²³

О ефикасности бојкота у Пљеваљском и Сјеничком санцаку фебруарских дана 1909. године говори и једно писмо Бахтијар-аге Кријешторца из Пљеваља које је било упућено листу „Вардар“. Бахтијар-ага се жали на рад локалних комисија за бојкот. Он пише да је на границу на Лиму било стигло 1300 товара аустријске робе која је била поручена пре бојкота, а на коју је он био платио и одређену таксу. Он је извео у Северин и комисију која је констатовала да је тврђење Бахтијар-аге тачно, али је комисија изјавила да је за решење тог проблема надлежна Комисија у Скопљу.

У први мах аустроугарски трговци нису ни веровали да ће бојкот дуго трајати, а трговачке коморе су ту бригу препустиле влади. Међутим, убрзо се осетило дејство бојкота. Увоз роба из Аустро–Угарске чинио је 15–20% целокупног турског увоза. До анексионе кризе Турска је у извозу Аустро–Угарске заузимала четврто место. Турска је у великим количинама увозила из Аустро–Угарске шећер, петролеј, папир за цигарете и дуван, фесове, папир, стакло, гвожђурију, производе од вуне и др. Турско тржиште, па тако и тржиште Пљеваљског и Сјеничког санцака, било је привлачно за аустроугарску индустрију и трговце, посебно када се радило о поручбинама на велико, а и због тога што су могли да извезу и неквалитетну робу, па чак и шкарт, који нигде на другој страни нису могли да прођу. Формални крај анексионе кризе 31. марта 1909. године био је и крај бојкота аустроугарске робе.

Бојкот аустроугарске робе у време анексионе кризе показао је жељу и интерес и православних, и муслимана у Пљеваљском и Сјеничком санцаку, као и у целој Старој Србији, да се супротставе империјалним амбицијама арогантне Аустро–Угарске која је своје економске и политичке циљеве често прикривала некаквом својом „културном мисијом“. Али

²² Исто, 58.

²³ Исто, 57.

често је долазила у ситуацију да покаже своје освајачке намере звецкањем оружја, отвореним претњама, блокадама, царинским ратовима, санкцијама, отимањем територија и голом војном силом.

Salih Selimović

**BOYCOTT OF AUSTRO–HUNGARIAN GOODS
IN PLJEVLJA AND SJENICA SANJAKS
DURING ANNEXATION CRISIS IN 1908/1909**

Summary

As it is well known, Austria–Hungary occupied Bosnia and Herzegovina in 1878, obstructing so possibilities for unision of Serbian lands. Either Moslem or Orthodox population did not accept this occupation. From the first days of the occupation, the ruling circles of double Monarchy considered ways to annex this land rich in natural resources, what was done in 1908. Serbia, Turkey and Russia protested against this violent act of Austria–Hungary, which was supported by Germany, constantly growing mightier. Boycott of Austro–Hungarian goods was proclaimed in the Ottoman Empire and likewise in Pljevlja and Sjenica sanjaks. In those two sanjaks of Kossovo Vilajet Moslem and Orthodox population was even prepared to take up arms.

Annexation question became international political problem also growing to so–called Annexation crisis. Austria–Hungary, supported by Germany, did not intent to recede from annexation. England and Russia, unprepared for war, advised Serbia to issue declaration that its interests were not violated by the Annexation. As Austria–Hungary was ready to attack Serbia, it was forced to accept the proposition of England and Russia

In the meantime, Turkey made an agreement with Austria–Hungary to be granted by 2,5 million golden liras in the name of lost Bosnia and Herzegovina. Annexation crisis was thus surmounted on 31st of March 1909, and the boycott of Austro–Hungarian goods formally ended.